

It was detected the factors shaping and career development. Of factors that determine the career development are factors directly related to human and factors associated with the interaction of personality surrounding people and organizations.

It was presented by gender assumptions career. Gender-specific career orientations is that women are not men less interested in career advancement and improving their educational level, focused on prestige, salary; have at least a sense of responsibility.

It was considered the several specific national psychology research related to applied and practical study of the psychological aspects of career.

Keywords : *career, career orientation, types of careers, career motivation, factors career.*

УДК 316.6

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПРИКОРДОННИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

АРТЕМ'ЄВА І. ОРОС О.Б.

Мукачівський державний університет

Стаття присвячена розгляду проблеми професійної деформації прикордонників як соціально-психологічного явища. Окреслено специфіку професійної діяльності працівників прикордонної служби. Виокремлено сутність та компоненти професійної деформації прикордонників, зокрема наслідки для професійної діяльності службовців. Проаналізовано причини професійних деструкцій в системі прикордонної служби, зокрема умови формування професійної деформації.

Професійна діяльність прикордонника являє собою суспільно необхідне заняття, пов'язане зі здійсненням складних і відповідальних службових функцій в екстремальних умовах. З огляду на психологічний зміст професійної діяльності службовців органів охорони державного кордону слід відмітити, що існують певні особливі вимоги до їх професіограми та психограми зокрема. Прикордонники мають специфічний режим праці. Режим роботи прикордонника часто змінюється і залежить від ситуації на кордоні. Складні умови праці можуть сприяти виникненню у прикордонника професійної деформації. Професійна деформація працівників прикордонної системи, наслідком якої є вчинення її персоналом службових правопорушень, зокрема і злочинів, завдає не виправної шкоди авторитету органам та установам прикордонної служби, підриває рівень довіри до них населення, спричиняє систематичну критику. Професійна деформація - це явище, що характеризується змінами властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки тощо), змінами рівня виразності професійно важливих якостей фахівця, що відбуваються під впливом змісту, умов, тривалості виконання діяльності та його індивідуальних психологічних особливостей.

Деякі аспекти особливостей професійної діяльності прикордонників висвітлені у роботах Є.М.Потапчука, О.Д.Сафіна, В.В.Журавльова, О.В.Тимченка, М.І.Томчука, Б.М.Теплова. Питань професійної деформації торкалися у своїх працях С. П. Безносів, Ж. П. Вірна, Е. Е. Зеєр, А. Т. Іваницький, В. Я. Кікоть, З. Р. Кісіль, А. В. Коваленко, Г. Ложкін, В. А. Семиченко, Е. Е. Симанюк, Л. А. Шиканов.

Постановка задачі. Мета статті – розглянути особливості професійної деформації прикордонників як соціально-психологічної проблеми. Досягнення мети вимагає вирішення наступних задач:

1. Окреслити особливості професійної діяльності прикордонників
2. Розглянути сутність та причини явищ професійної деструкції та професійної деформації.

3. Проаналізувати компоненти професійної деформації у працівників прикордонної служби.

Результати та їх обговорення. Найбільший ризик професійної деформації притаманний людям соціономічних професій, тобто тим, хто працює з людьми. Наприклад, в управлінців формуються агресивність, зверхність, втрата здатності до ефективного спілкування та самовдосконалення, прагнення діяти на користь справи замінюється бажанням показати свою владу. Ставлення до людей стає все більш формальним, функціональним. Управлінські рішення стають все менш ефективними, але людина цього не розуміє й не допускає критики. Ході управління іншими така людина збільшує контроль і санкції.

Професійні деформації здійснюють негативний вплив на якість діяльності, що виконується. Аналіз досліджень у галузі професійної деформації дозволяє констатувати наявність трьох напрямків дослідження даного явища:

- 1) професійна деформація як відчуження від Самості на користь професії;
- 2) професійна деформація як викривлення професійної ролі внаслідок дезадаптації до виконання професійної діяльності;
- 3) професійна деформація як будь-які (в т. ч. позитивні) особистісні зміни, пов'язані з опануванням і здійсненням фаху.

Будь-яка професійна діяльність вже на стадії її освоєння, анадалі при виконанні, деформує особистість. У міру професіоналізації, успішність виконання діяльності починає визначатися ансамблем професійно важливих якостей, які роками «експлуатуються». Однак, з часом, окремі з них поступово трансформуються в професійно небажані якості. Результатом усіх цих психологічних метаморфоз стає деформація особистості фахівця. Професійні деструкції в найбільш широкому розумінні – це порушення вже засвоєних способів діяльності, руйнування сформованих професійних якостей, поява стереотипів професійної поведінки та психологічних бар'єрів при освоєнні нових професійних технологій, нової професії або спеціальності. Це також зміни структури особистості при переході від однієї стадії професійного становлення до іншої. Деструкції, які виникають в процесі багаторічного виконання однієї і тієї ж професійної діяльності, негативно впливають на її продуктивність, породжують професійно небажані якості і змінюють професійну поведінку особистості, як правило, мають назву «професійні деформації». Щодо видів професійної деформації, то, на думку І. Хоржевської, вона може мати епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер [1].

Професійні деструкції - поступово накопичувані стійкі негативні зміни особистості суб'єкта праці та змісту і структури його діяльності

Розглядаючи професійні деструкції в загальному плані, Е. Ф. Зеєр зазначає: "Багаторічне виконання однієї і тієї ж професійної діяльності призводить до появи професійної втоми, збіднення репертуару способів виконання діяльності, втрату професійних умінь і навичок, зниження працездатності вторинна стадія професіоналізації по багатьом видам професій типу "людина - техніка", "людина - природа" змінюється депрофесіоналізацією на стадії професіоналізації відбувається розвиток професійних деструкцій. Професійні деструкції - це поступово накопичилися зміни сформованої структури діяльності й особистості, негативно позначаються на продуктивності праці і взаємодії з іншими учасниками цього процесу, а також на розвитку самої особистості"[2]. На думку А. Маркової, професійні деформації порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність, стійкість, негативно позначаються на продуктивності діяльності А. К. Маркова виділяє основні тенденції розвитку професійних деструкцій: відставання, уповільнення професійного розвитку

порівняно з віковими і соціальними нормами; несформованість професійної діяльності (працівник як би "застряє" у своєму розвитку); дезінтеграція професійного розвитку, розпад професійної свідомості і як наслідок - нереалістичні цілі, помилкові смисли праці, професійні конфлікти; низька професійна мобільність, невміння пристосуватися до нових умов праці та дезадаптація; незгодженість окремих ланок професійного розвитку, коли одна сфера як би забігає вперед, а інша відстає (наприклад, мотивація до професійної праці є, але заважає відсутність цілісного професійного свідомості).

Під професіоналізмом розуміється певна сукупність особистісних характеристик, що забезпечують успішність виконання праці. При цьому нормативній заданості професії завжди протистоїть живий творчий світ професіоналізму самого діяча [3]. Прикордонники в процесі виконання оперативно-службових задач підлягають впливу великої кількості стресорів, які викликають фізіологічні та емоційні психічні зміни, що нерідко знижують працездатність, негативно впливають на самопочуття. Офіцер-прикордонник, керуючи соціальними та трудовими процесами, змушений в силу обставин відчувати такі психічні стани як стан невизначеності, дефіциту часу для прийняття оптимального рішення, стан психічної напруженості, гіпервідповідальності, фрустрації, які зумовлені усвідомленням того, що в своїй професійній діяльності він не застрахований від помилок. Для офіцера-прикордонника важлива емоційна стабільність, яка дозволяє в екстремальних умовах активізувати механізми психологічного захисту, долати страхи, переключати увагу на необхідні раціональні рішення та дії. Таким чином, очевидним є необхідність наявності у офіцерів ООДК певних психологічних рис та якостей, котрі допоможуть забезпечити йому якісне та своєчасне виконання оперативно-службових задач.

Перед співробітником, що тільки розпочинає свою професійну діяльність, постає завдання практично оволодіти всіма сторонами професії: організаційною, комунікативною, виховною, засобами самореалізації своєї особистості, досягненням результатів у роботі. Так, на початковій фазі, що триває від 3 до 5 років, відбувається зниження здатності людини до опору несприятливим впливам. При тому активізуються індивідуальні захисні механізми людини, яка набуває певного досвіду адекватної професійної поведінки, мобілізації резервів і включення механізмів саморегуляції захисних процесів. Якщо дії співробітника є ефективними, то зникає психологічна напруга й він виявляє нормальну активність, адаптується до умов середовища, в якому перебуває. Разом з тим, від молодого працівника очікують певних виробничих показників. Висока якість праці досягається ним, як правило, шляхом збільшення робочого часу. З економічної точки зору це повинно було б означати, що за перероблені години молодий фахівець мав би отримувати більше, але на практиці ніхто ці гроші не виплачує.

По проходженню декількох років, одночасно з накопиченням досвіду, виробленням власного підходу, індивідуального стилю діяльності, професійної позиції у співробітника з'являється і «психічна втома» та перші ознаки професійної деформації: фрустрованість, підвищена тривожність, роздратованість, виснаження. Стадія виснаження починає проявлятися після 5 років служби. Вона настає у випадку тривалого впливу стресорів. При тому, дуже різко знижуються адаптаційні резерви та опір організму негативним впливам оточуючого середовища, яке забарвлено злодійською субкультурою. Як наслідок з'являються поведінкові порушення. Виникає відчуття спустошення, невизначеності, повсякденної рутинної роботи. Виснаження моральних і фізичних сил неминуче позначається як на ефективності професійної діяльності співробітника, психологічному самопочутті, так і на стосунках в сім'ї. При цьому почуття контролю над тим, що відбувається, може мати вирішальне значення.

Якщо співробітник реагує адекватним, адаптивним чином, він більш успішно і ефективно діє та підвищує свою функціональну активність і впевненість, в той час як дезадаптивні реакції ведуть по спіралі вниз, до професійної деформації[4].

Узагальнення ряду емпіричних досліджень дозволило виділити ряд умов, що сприяють формуванню професійних деструкцій, зокрема різних форм професійної деформації. На думку прикордонників, до умов, які впливають на ступінь та швидкість професійної деформації відносяться : а) погані умови праці та низький рівень її оплати. Так, рівень задоволеності умовами праці середо питаних невисокий. Задоволені ними 29%, не визначилися з оцінкою 9%, незадоволені 62% опитаних. Більшість опитаних зазначили, щозалишили б роботу в прикордонній службі у випадку наявності більш привабливої пропозиції. Погодилися б поміняти роботу 57,7%, не погодилися б 23,7%, решта вагалася з відповіддю. Незадоволеність рівнем заробітної плати не компенсується на разі значними пільгами. На питання “Чимаєте Ви пільги, обумовлені Вашою роботою?” ствердноь відповіли лише 14% опитаних. Серед пільг найчастіше згадувалася пільгова вислуга (3 за 4 роки). Один респондент зазначив, що користується безкоштовним проїздом на міському транспорті. Безкоштовною медичною допомогою користуються 34% опитаних (переважно йдеться про диспансеризацію раз на рік). Оцінюючи інші умови праці, респонденти зазначили, що забезпечені обмундируванням лише 38% опитаних (нерідко обмундирування придбано «за власні гроші»). Саме обмундирування більшість респондентів (58% до тих, що відповіли на це запитання) визнало таким, що не відповідає сезону абоклімату, в якому доводиться нести службу. Меблі та інвентар у робочому кабінеті (кімнаті) знаходяться, на думку більшості респондентів (61%) в поганому стані; б) відсутність психологічної профілактики – більшість опитаних (70%) підтримують необхідність її проведення, заперечують - 22%, решта не відповіли. На даний час існує багато питань, що не сприяють ефективній роботі персоналу системи прикордонної служби. Серед основних називаються такі: - рівень заробітної плати не відповідає моральному та фізичному навантаженню; - система позбавлена власної медичної та оздоровчої бази; - багато років не вирішуються питання забезпечення житлом; - відсутні належніумови для здійснення перепідготовки та підвищення кваліфікації керівного складу структурних підрозділів; - відсутня відомча науково-дослідна база. Таким чином серед симптомів професійної деформації, що виникають першими, можна виділити: - загальне почуття втоми, ворожості до роботи, загального невизначеного почуття занепокоєння, робота стає все більш важкою і все менш результативною; - співробітник може легко впасти в гнів, дратуватися і почувати себе розбитим, приділяти багато уваги деталям, і бути налаштованим надзвичайно негативно до оточуючих; - розвиток підозрілості. Співробітник може думати, що інші люди хочуть його уникати. Цей стан може посилюватися почуттям «незалученості», особливо, якщо раніше він брав участь у всіх подіях. Окрім того, кожен, хто намагається допомогти, щось порадити, викликає в нього роздратування. Серйозними проявами подальшої професійної деформації є поведінковізмін і ригідність. Якщо людина зазвичай балакуча і нестримана, вона може стати тихою і відчуженою. Чи, навпаки, людина, що зазвичай тиха і стримана, може стати дужеговіркою, вступати в бесіду з будь-ким. Жертва професійної деформації може стати ригідною у мисленні. Ригідний і непохитний співробітник закритий до змін, тому що це вимагає енергії і ризику.

Висновки. Перехід Державної прикордонної служби України на комплектування кадрами лише на професійній основі перетворює прикордонне відомство на повноцінного суб'єкта ринку праці в країні. Це суттєво ускладнює пошук потенційних кандидатів для проходження військової служби в органах і підрозділах охорони державного кордону. Причини професійної деформації часто не лежать на

поверхні. Їх основу становлять різноманітні детермінанти, що пов'язані як з особистістю працівника, так і тим середовищем, економічними та соціальними умовами, в яких йому доводиться перебувати. Професійна деформація небезпечна тим, що вона впливає на емоційно-вольову сферу особистості, перебіг пізнавальних процесів, спрямованість та саме небезпечне – на трансформацію позитивних рис характеру у негативні. Об'єктивними реаліями організації психологічної допомоги персоналу прикордонної служби є такі: обмеженість ресурсів психологічної служби, внаслідок чого існує невідповідність між обсягом потреб до участі психолога в наданні допомоги, зокрема постійному психологічному супроводі, і реальними можливостями психологічної служби; нестача часу персоналу для постійної участі в тренінгах і психокорекційній роботі, яка проводиться за певним розкладом; неможливість наблизити допомогу психолога до робочого місця персоналу, зокрема, забезпечити негайне реагування психолога на виникнення негативного функціонального стану фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хоржевська І. М. Професійне становлення спеціаліста та профдеформація / І. М. Хоржевська // Максименко С. Д. Реалізація нужди у підлітковому віці : збірник наукових праць. Психологічні науки. – Т. 2, Вип. 4. – С. 254–257.
2. Шпекторенко І. Структурний підхід до професійної деформації державних службовців / І. Шпекторенко // Вісник Національної академії державного управління. – 2008. – №4. – С. 47–60.
3. Основивійськової психології: Навчальний посібник./ Під ред. Максименка С. Д., - Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2002. - 532 с.
4. Блох С. Введение в психотерапию / Под ред. С. Блоха. – Амстердам-Киев: Сфера, 1997. – 280 с.

АННОТАЦИЯ

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ ПОГРАНИЧНИКОВ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Статья посвящена рассмотрению проблемы профессиональной деформации пограничников как социально-психологического явления. Определены специфика профессиональной деятельности работников пограничной службы. Выделены сущность и компоненты профессиональной деформации пограничников, в частности последствия для профессиональной деятельности служащих. Проанализированы причины профессиональных деструкции в системе пограничной службы, в частности условия формирования профессиональной деформации.

SUMMARY

PROFESSIONAL DEFORMATION OF BORDER GUARDS AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS

The article deals with the problem of professional deformation of the border as a socio-psychological phenomenon. Outlines the specific professional activity of border service. Thesis there is determined the nature and components of professional deformation of the border, including the effects of professional employees. The reasons of professional destruction system Border Service, including the conditions of formation of professional deformation.